

KEYNES IN CONTRAST

Drs. A. T. J. Vernooij

Wall Street is niet alleen het financiële centrum van de westerse economie, het staat ook model voor de economische theorie. Rondom de effectenbeurs verschijnen steeds weer nieuwe wolkenkrabbers die er allemaal op gebouwd lijken om het mooiste en grootste gebouw uit de omgeving te zijn. Elk nieuw gebouw overschaduwde de bestaande en straalt nog meer pretentie uit dan de al aanwezige. De onderlinge harmonie ontbreekt. Elke kolos is een op zichzelf staande constructie, ontworpen op de tekentafels in contrast met de omgeving. Bij elkaar maken al die wolkenkrabbers een overweldigende indruk, maar als je hun isolement doorgrondt lopen de rillingen over je rug.

De macro-economische modellen die de leerlingen op het VWO krijgen zijn helaas net zulke geïsoleerde constructies als de wolkenkrabbers. Rond de ideeën van Gossen en Pareto verschijnen de theorieën van Keynes, Harrod-Domar en Cobb-Douglas. Stuk voor stuk zitten ze degelijk in elkaar, maar de onderlinge samenhang ontbreekt. Ze sluiten niet op elkaar aan. Elke theorie begint van de grond af aan met nieuwe veronderstellingen en zonder verwijzing naar andere theorieën. Hoe kan een leerling zijn weg vinden in dit doolhof zonder de realiteit uit het oog te verliezen?

Om dat te testen wil ik in dit artikel een aantal macro-economische theorieën met elkaar confronteren. Het inzicht in de werkloosheid geldt daarbij als belangrijkste criterium. Wat moeten leerlingen over werkloosheid weten en welk instrumentarium geven wij hen om dat te doorgronden? Wat kan de overheid bij voorbeeld doen aan het probleem van structurele werkloosheid zoals dat voortvloeit uit diepte investeringen?

Om het gebied af te bakenen is het nodig duidelijk te formuleren wat de leerlingen moeten weten over werkloosheid en welk instrumentarium zij krijgen om die te analyseren. Belangrijk is dat zij weten: 1. dat de bestaande werkloosheid bestaat uit twee componenten, het conjuncturele en het structurele deel; 2. Zij moeten op de hoogte zijn van de verschillende uitwerking die breedte en diepte investeringen hebben op de werkloosheid; 3. Zij dienen enig inzicht te krijgen in de relatie tussen economische groei en werkloosheid, de tijdsfactor dus. En 4. tot slot is het nuttig dat zij begrip hebben voor de rol van de overheid in de economie, willen zij in staat zijn om de krant te lezen.

De instrumenten die in het economieprogramma vermeld staan zijn: het consumptiemodel van Keynes, het IS/LM model, de groeitheorie van Harrod-Domar en de neoklassieke theorie met de Cobb-Douglas produktiefunctie als centraal gegeven.

Welke bijdrage leveren deze instrumenten tot meer inzicht in de vier bovengeschetste deelgebieden?

Vooraf kan gesteld worden dat de neoklassieke gedachtengang geen bijdrage levert tot meer inzicht in de werkloosheid. Zij gaat uit van een goedwerkend prijsmechanisme, zo goed dat er geen werkloosheid optreedt. Cobb-Douglas in het bijzonder draagt weinig bij tot kennis over deze problematiek temeer daar er geen overheid is. Op zich is dat niet zo een bezwaar want als er geen werkloosheid is hoeft er ook geen overheid te zijn om de werkloosheid op te heffen.

Het consumptiemodel van Keynes heeft voor de werkgelegenheid dezelfde aanvulling als het IS/LM model. De werkgelegenheidsfunctie zou voor beide de conjuncturele werkloosheid moeten toelichten. Ze kunnen daarom als Keynesiaanse modellen tegelijk besproken worden bij een aantal deelgebieden.

Conjuncturele en structurele werkloosheid

In de Keynesiaanse modellen kan volledige werkgelegenheid bereikt worden door de bestedingen op te voeren. Alle werkloosheid is *conjuncturele werkloosheid*. Maar waar blijft de *structurele werkloosheid* dan, vraagt de argeloze leerling zich af. Welnu die is weggedefiniëerd. In de werkgelegenheidsfunctie is volledige werkgelegenheid gedefiniëerd als het aantal beschikbare arbeiders in een land (bijv. 3 miljoen) vermenigvuldigd met de produktie per arbeider. Maar niet alle arbeiders zijn inzetbaar. Als er maximaal 2,6 miljoen arbeidsplaatsen zijn is de maximale produktie 2,6 maal de arbeidsproductiviteit en niet 3 miljoen maal dit getal.

Door het samenvallen van beschikbare en inzetbare arbeiders verdwijnt de structurele werkloosheid onder tafel. De term *Y-full employment* brengt de leerling nog eens extra in verwarring. Om de situatie helder te schetsen is het dan ook nodig om drie termen te bezigen. Beschikbare, inzetbare en feitelijk ingezette arbeiders. Het saldo van de eerste

twee geeft de structurele werkloosheid en het saldo van de inzetbare en feitelijk ingezette arbeiders geeft de conjuncturele werkloosheid. Op het VWO-examen 1980 is dit voor het eerst gedaan, alleen de wijze waarop had weinig met economisch inzicht te maken.

De misvattingen over volledige werkgelegenheid vloeien voort uit de veronderstelling (neem even aan) dat ... alle beschikbare arbeiders inzetbaar zijn. Deze veronderstelling is onlogisch en onnodig. Zij volgt uit een overdreven zucht naar vereenvoudigingen. Simplificaties die meer verwarring oproepen dan problemen oplossen. Het hanteren van beperkende veronderstellingen is voor economen zo een routinezaak geworden dat het nut niet meer tegen de nadelen wordt afgewogen. Maar ook in deze situatie geldt: *simplificaties zijn complicaties*.

Loodrecht op de Keynesiaanse modellen staat de aanpak van Harrod-Domar. In dit model is de conjuncturele werkloosheid weggedefinieerd. Alle werkloosheid is daardoor vanzelf structurele werkloosheid. De productie (W) is een functie van de beschikbare kapitaalgoederen, terwijl de term productiecapaciteit verdwijnt. Ook hier een onnodige vereenvoudiging. Het model is simpel uit te breiden met een extra vergelijking. Niet de productie maar de productiecapaciteit is een functie van de beschikbare kapitaalgoederen. Als aanvullende voorwaarde kan dan expliciet gelden dat er een bestedingsevenwicht heerst. Dit biedt de ruimte om te wijzen op een mogelijke onderbesteding met conjuncturele werkloosheid.

De conclusie uit dit betoog is dat noch Keynes, noch Harrod-Domar, noch Cobb-Douglas in hun huidige vorm de leerlingen inzicht geven in de realiteit. Conjuncturele en structurele werkloosheid kunnen in de werkelijkheid tegelijk optreden, maar in de modellen sluiten ze elkaar doorgaans uit.

Breedte en diepte investeringen

Het Cobb-Douglas model geeft geen enkel inzicht in de invloed van breedte en diepte investeringen op de werkloosheid, net zo min als de andere neoklassieke theorieën. Het prijsmechanisme werkt zo soepel dat er voor iedereen een baan is. De substitutiemogelijkheden zijn per definitie totaal zodat zelfs het laatste mannetje aan werkloosheid verdwenen is. Idealer kan het niet, maar om nou te zeggen dat de leerlingen dankzij deze theorieën met meer inzicht de krant lezen, nee.

De Keynesiaanse modellen gaan uit van een gege-

ven productiecapaciteit. Alle investeringen leiden tot een groter beslag op de bestaande capaciteit zonder die capaciteit te vergroten. Het aspect van breedte en diepte investeringen komt dus niet aan de orde, want beide zijn wijzigingen in de structuur van de productiecapaciteit, in het bijzonder de omvang van de beschikbare arbeidsplaatsen.

Bij Harrod-Domar zijn alle investeringen breedteinvesteringen. Per definitie. Voor een deel vloeit dit voort uit de vereenvoudigende veronderstelling dat er alleen netto-investeringen zijn, terwijl het probleem van diepte investeringen vooral bij vervangingsinvesteringen speelt. De vraag naar arbeid loopt gelijk op met de omvang van de kapitaalgoederenvoorraad. Investeren leidt dus altijd tot een afnemende structurele werkloosheid. Er komen alleen maar arbeidsplaatsen bij.

In de realiteit is het grootste probleem van de investeringen echter dat zij de laatste jaren juist steeds meer structurele werkloosheid veroorzaakt hebben en dit aspect wordt in de theorieën niet toegelicht. De kranten staan er vol van. De uitstoot van arbeiders in WW en WAO is zo spectaculair dat de overheid de collectieve lasten niet in de hand kan houden. Maar de leerlingen worden met kluitjes in het riet gestuurd.

Modellen die niet bijdragen tot meer inzicht in de structurele werkloosheid eisen de aandacht op. Tijd voor kranteartikelen blijft nauwelijks over. Trouwens hoe kun je een model als Harrod-Domar illustreren met een artikel over diepte investeringen? Die zijn toch wegverondersteld? Vanuit de theorie gezien is het gebruik van artikelen ook helemaal niet zinvol. Ze vullen immers de theorieën niet aan maar spreken ze tegen. Ze eisen verklaringen los van de theorieën. Ze roepen nieuwe referentiekaders om het nodige begrip bij te kunnen brengen.

Het geheel overziende is het droevig gesteld met de analyse van de structurele werkloosheid in relatie met de diepte investeringen.

Economische groei

Economische groei is de stijging van het nationaal inkomen (reëel en per hoofd van de bevolking) in de tijd. En ziet wat het leerprogramma VWO hier voorschotelt aan de leerlingen.

Het wegwerken van onderbesteding in Keynesiaanse modellen is een stijging van het nationaal inkomen tussen twee tijdstippen. Is dus in wezen economische groei, maar wordt niet als zodanig herkend.

Harrod-Domar is een klassiek voorbeeld van een groeimiddel, maar wat groeit er eigenlijk? De essentie van de theorie is dat investeringen leiden tot uitbreiding van de productiecapaciteit. Het nationaal inkomen sjokt daar per definitie achteraan, maar dit is misleidend. In de realiteit vallen economische groei en stijging van de productiecapaciteit niet altijd samen. Het laatste is wel een voorwaarde voor het eerste, maar om nu te suggereren dat een toeneming van de voorraad kapitaalgoederen de essentie van economische groei is dat gaat wat al te ver. We rekenen het trouwens ook fout als een leerling economische groei zo omschrijft op zijn eindexamen, maar het wordt hem wel in de mond gelegd. Harrod-Domar is daar een duidelijk voorbeeld van.

Natuurlijk is het mogelijk een schitterende taak voor de docent te creëren om al deze onlogische redeneringen aaneen te praten, maar ik pas ervoor.

De theorieën van Harrod-Domar en Keynes zijn in wezen ivoren torens. Dat blijkt uit de verschillende uitwerking van de investeringen op de omvang van de productiecapaciteit. Terwijl het dezelfde investeringen zijn treedt bij Keynes geen capaciteitsvergroting op en bij Harrod-Domar wel. Alle investeringen leiden daar tot meer productiecapaciteit. Steeds treedt in de theorie een vertekening op. Twee van zulke vertekende theorieën maken dan nog geen totaal beeld. Een heldere visie op de werkelijkheid ontstaat niet door zoveel mogelijk eenzijdige visies aan elkaar te plakken. Ik vrees dat dit het grootste knelpunt is voor de meeste leerlingen: *Hoe rijm ik de tegenstrijdige beweringen?*"

Als voorbeeld volgt hier een citaat uit de Kern deel II, 5e herziene druk, blz. 48: "Zoals al eerder opgemerkt impliceert de spaarfunctie in het Keynesiaanse model dat een toeneming van de spaarquote de effectieve vraag (dus de productie) doet afnemen, terwijl in het groeimodel van Harrod vanwege het steeds voldoende niveau van bestedingen een toeneming van de spaarquote de productiecapaciteit (dus de productie) vergroot". De toevoegingen tussen haakjes zijn van mij.

Versluiert achter dure woorden worden beweringen gedaan die lijnrecht tegenover elkaar staan. Een verklaring van de realiteitswaarde ontbreekt. De leerling tast in het duister.

De tekst is het resultaat van modelmatig denken. In essentie is dat een aspect van het wiskundig denken. Wiskunde bestaat niet alleen uit cijfertjes,

maar vooral uit een denktrant. En dit wiskundig aspect speelt in het meest gangbare leerboek bepaald geen ondergeschikte rol, zoals een aantal critici beweerde in een reactie op mijn artikel over de *Verwording van de economie* (NRC/Handelsblad 18 maart 1980). Helaas moet ik dus toch concluderen dat ook deze critici zijn sufgepraat, getuige het feit dat ze bij herschrijving van de Kern over dit soort passages heenlezen.

Bij Harrod-Domar is nog iets merkwaardigs aan de hand. Wat gebeurt er als de vraag naar arbeid sneller stijgt dan het aanbod? Logisch redenerend zal een leerling uitkomen bij een overspannen arbeidsmarkt of iets dergelijks. Dit antwoord is helaas fout. Het model houdt immers op te bestaan. Aan een van de voorwaarden, namelijk voldoende arbeidskracht, is niet langer voldaan. Ook hier blijkt dat het gaat om modelmatig denken: wiskundig denken. Realistisch redeneren leidt onvermijdelijk tot het foutieve antwoord.

Het bovenstaande citaat toont duidelijk aan dat Harrod-Domar en Keynes elkaar niet aanvullen, maar uitsluiten. Ze spreken elkaar tegen. De spaarquote tegelijkertijd verhogen en verlagen is natuurlijk niet mogelijk. Wellicht dat academici genoeg relativiserend vermogen in de strijd kunnen werpen om het voortbestaan van de theorieën te rechtvaardigen, maar een scholier op het VWO kan dat niet. Zijn kennis van de economische theorie is te mager en zijn ervaring in het redeneren te beperkt. Is het huidige economieprogramma niet veel te ambitieus met al die modellen? Welk nut hebben ze anders dan het kennen van die modellen? C'est l'art pour l'art.

De overheidsinvloed

De vierde vraag van de probleemstelling gaat over de visie die leerlingen krijgen op de rol van de overheid in de economie. Komt dit aspect van de werkelijkheid misschien duidelijk naar voren in de verschillende theorieën? Kan de leerling ondanks alle barrières dan toch nog zijn verworven kennis gebruiken om de krant te lezen?

Het antwoord kan kort zijn. Het Keynesiaanse consumptiemodel is het enige model waar de overheid expliciet naar voren treedt. Het IS-LM model, Harrod-Domar en Cobb-Douglas spelen zich allemaal af in sprookjesland. In een land zonder overheid. Maar de overheid in het consumptiemodel is niet volwaardig. Zij handelt alleen in de reële sfeer en kent geen monetaire invloed. Voor de monetaire invloed komen we terecht bij het IS-LM model. Daar schijnt een monetaire autoriteit op te treden, los van de overheid want die is weggedefinieerd.

Als de leerlingen vragen wie de geldhoeveelheid beheerst is het antwoord eigenlijk nauwelijks te geven. De Nederlandsche Bank is een overheidsorgaan en als er ook geen minister van financiën is, vraag ik me toch af wie die monetaire autoriteit is die de geldcirculatie regelt.

Het hanteren van sectoren is zonder meer een dubieuze zaak. Raaijmakers heeft in een artikel over de economische kringloop (zie EMD, nr. 2, 1980) aangetoond dat de sectorindeling in een monetair model niet aansluit bij die in een reëel model. Deze hele problematiek blijft onder tafel. Schoongespraakt door de docent.

De strijdigheid in de modellen van Harrod-Domar en Keynes blijkt ook ten aanzien van de rol van de overheid. Op dezelfde blz. 48 van de Kern deel II staat: "Wil men aan de onevenwichtigheid — de werkloosheid — een einde maken dan moet de overheid (die in het model van Harrod overigens niet aanwezig is) ingrijpen. In de theorie van Keynes ter verhoging van het niveau van bestedingen (lees: dalende spaarquote), in de theorie van Harrod om de spaarquote op de een of andere wijze op te voeren (lees: stijgende spaarquote)." De toevoegingen tussen haakjes zijn van mij.

En in de realiteit? Wat moet de overheid dan doen, als we er even van uitgaan dat in Nederland wel een overheid aanwezig is? Wat moet een leerling hiermee aan?

Het bovenstaande citaat is een duidelijk voorbeeld van simplificaties die complicaties zijn. Omdat het nationaal inkomen per definitie gelijkgesteld is aan de productiecapaciteit ontstaat een paradox. Alleen als die veronderstelling vervalt is een reëel beeld mogelijk. Verhoging van de spaarquote kan dan tot gevolg hebben dat enerzijds de productiecapaciteit stijgt, maar dat tegelijk de effectieve vraag en daarmee het nationaal inkomen afneemt. (Even afzien van de complicaties die voortvloei-

en uit de strijdige veronderstellingen met betrekking tot de investeringen.)

Het model van Harrod-Domar is niet rijp voor de middelbare school. Het vereist zoveel relativeringen en zoveel routine in economisch denken dat het te hoog gegrepen is voor VWO-leerlingen. Het leert ze van alles over de economische theorie, maar niets over de economische werkelijkheid. Behalve dan misschien dat netto-investeringen leiden tot uitbreiding van de productiecapaciteit, maar dat wisten ze zonder Harrod-Domar ook al.

Conclusie

De rol van de overheid bij structurele werkloosheid komt in de economische analyse op het VWO nauwelijks uit de verf. Het instrumentarium dat de leerlingen krijgen is volstrekt onvoldoende om de hedendaagse economische problematiek te doorgronden. Sporadisch wordt iets toegelicht, maar het wordt weer ontkracht door tegenstrijdige theorieën. De simplificaties overheersen dermate dat inzicht nauwelijks mogelijk is. Alleen de routine in het maken van vraagstukken helpt de leerlingen over de drempel. Dankzij een goedgevulde doos met trucjes kan men een voldoende halen.

Als inleiding in de economische theorie is het huidige leerplan niet onaardig. Maar niet alle leerlingen die economie in hun pakket hebben gaan economie studeren. De meeste zijn veel meer gebaat met een realistisch programma, waarin hun interesse voor actuele economische problemen wordt gewekt. En degenen die wel economie gaan studeren krijgen alle modellen uitgebreid op de universiteit of de HEAO. Voor hen is het voldoende dat naast het opwekken van interesse voor de economische realiteit één macro-economisch model op genuanceerde wijze behandeld wordt, maar het moet dan wel een model zijn met een overheid en een buitenland.